

Şems ile Mevlâna Kaç Yaşlarında Karşılaştılar?

Türkçesi: Hicabi Kırlangıç

*Perdeyi kâh yırtarsın kâh dikersin
Kâh yaratırsın beni, kâh yakarsın
Gençliği yaşlılıkta öğrendik
Ey dünya halkı, haydi pîr öğrenmeye (?)*

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Mevlevî geleneğinde öncekilerden sonrakilere nakledildiği üzere Şems, Konya'ya geldiği sırada altmış yaşındadır. *Makâlât*'ta da Şems kendisinden yaşlı adam¹ olarak söz eder. Merhum Furûzanfer, bu hususu teyit amacıyla, Mevlâna'dan Şems'in yaşlılığını dile getiren bir beyit nakleder:

*Yine senin sayende genç ve mutluyum
Ey ihtiyar Şemsuddin²*

Bu beyte *Divan-ı Kebir*'in eski nüshalarında rastlanamamışsa da Şems'in kendisi için kullandığı “yaşlı adam” tabiri, Mevlâna'nın sözlerine de yansımıştır. Mevlâna, coşkulu bir gazelinde Şems'i ezeli maşukun tahtı önünde raks eden sarhoş bir ihtiyar olarak betimlemektedir. İlim deryası olan bilge ihtiyar, ilmin eteğini dışıyla tutmuş, ama aşk kerpeteni onda dış bırakmamıştır!

*Tahtının önünde yaşlı adam raks eder sarhoşça
Fakat o, ilim deryasıdır, bilgedir, bilgilidir
İlmin eteğini dışleri arasına almış, ama
Aşk kerpeteni onda bir tek dış bırakmamış
Ben âşık pîrin nurundan mahvoldum, pîr ise maşukta mahvoldu
O ayna gibi tek yüzlü, bense tarak gibi iki taraflı
Başı dik, yiğit, aşk sarhoşu, fitne koparıcı
Sevgilinin yanında akli başında, kendi başınayken deli
Görünüşi öfkeli, ruhu sulh içinde, asık suratlı şeker
Ben dünyada böyle yakınlıkta bir yabancı görmedim
Mum mu desem, dilber mi desem, can perver mi
Katıksız ruh mu, servi boylu mu, kâfir mi, canan mı*

Bu gazelde “yaşlı adam”, maşuk ve Mevlâna arasında bir vasıttır. Mevlâna ondan meded ummaktadır. Yaşlı adam, “bilgiyle bilginin, hakîmle hikmetin ve bizim kültürümüzün” hep maşukun cemâline gark olduğunu görüp anlaması için Mevlâna'nın gözünü açmıştır. Mevlâna, bu gazelin sonunda bu remzin üzerindeki perdeyi kaldırmakta ve “yaşlı adam”dan muradının Şems'den başkası olmadığını açıklamaktadır. Mevlâna, yaşlı adamın aslında ilim deryası olup ilmin eteğini dışleri arasında tuttuğunu, fakat aşk kerpeteninin onda dış bırakmadığını söylerken, Şems'e ilişkin sanatkarca bir betimleme yapmaktadır.

*Bu kadar örtülü söyledin, artık bunun üstünü aç
Hasetçilerden kaygılanma, sen mertçe açıkla*

¹ Şems-i Tebrîzî, *Makâlât*, s. 734: “Ben yaşlı adam, bu soğukta, eğer hakikat ve yakın (iman) olmasa...”

² Furûzanfer, *Zindegâni-yi Mevlânâ Celâduddin*, 2. bs., s. 150.

*Hakkın ve dinin güneşi (Şems-i Hak ve Din)
öyle bir padişahdır ki onun sayesinde
Bu geri kalmış [âşık] aşkta ilerledi*

Kendi manevi tecrübesini anlatan imge yüklü bir başka gazelde de Mevlâna, kendini mağrur bir ceylan, Şems'i ise kan çanağı gibi kırmızı gözleri ve ak saçlarıyla aslanı andıran ruhanî bir ihtiyar olarak resmetmektedir:

*Orada bir ceylan ejderha gibi koşup duruyordu
Kumlar sayısınca aslan onun karşısında değersiz birer avdı
Orada ruhanî bir ihtiyar gördüm, tuhaf
Gözleri kan çanağı, saçları süt misali
Gördüm, o ceylan ansızın o ihtiyara doğru koştu
Felekler birbirinden ayrıldı, sanki bir yanılısama
Kargaşadan kırıldı güneşin ve ayın kâsesi
Çünkü sarhoşların kâseleri oldukça görkemliydi
Bu hali kutlu ruha sordum, dedi ki
Ben kendimde değilim, bilmiyorum, o ihtiyarın fitnesidir
Şems-i Tebrizî, sen bilirsin kendi sarhoşlarının halini
Efendim, kusurum olduysa, âşığım, kendimde değilim*

Sarhoş ceylan mağrur bir edayla tuhaf görünümlü ruhanî ihtiyara doğru koşar. Öyle bir ceylan ki sahradaki kumlar sayısınca aslan onun avidir. Şimdiyse cezbe halinde kendini yaşlı adamın kucağına atar. Bu ikisinin karşılaşması öyle bir itiş kakışa yol açmıştır ki sanki felekleri bir arada tutan bağ çözülmüş, güneşin ve ayın kâsesi paramparça olmuştur.

Konudan uzaklaşmayalım: Sözün özü şudur ki Mevlâna da Şems'i yaşlı bir adam olarak betimlemektedir. O, Pir Sellabâf'ın hizmetinde bulunmuş, ondan sonra da Rûkn-i Secâsî'nin sohbet halkasında yer almış, Evhaduddin Kirmânî (öl. 635/1237-38) ve İbn Arabî ile arkadaşlık, yoldaşlık etmiş ve sonunda Konya'ya gelmiş olup merhum Furûzanfer'in deyişiyle, "tam ayar ve kâmil yapılı bir adam"³dir.

Bu arada Mevlâna'nın bu sırada kaç yaşında olduğu konusu ise kolayca cevaplandırılmayacak bir sorudur. Sipehsâlâr'ın, Mevlâna'nın 6 Rebiülevvel 604'te doğduğu, yolundaki rivayetini kabul edecek olursak, Mevlâna 642'de otuz sekiz yaşında, vefat tarihi olan 672'de ise altmış sekiz yaşında olmalıdır. Mevlâna'nın doğum tarihini Eflâkî ve diğerleri de Sipehsâlâr'dan alıp tekrarlamışlardır. Sultan Veled'in eserlerinde bu hususa işarete rastlanmamıştır. Mevlâna'nın hayatı, 604'te doğduğu varsayımından yola çıkıldığında, daha çok sıradan bir hayat çerçevesi içerisinde yer alır. Mesela Hâce Lala Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun'la 622 yılında evlenen Mevlâna, bu varsayımla, bu sırada on sekiz yaşındadır. Ayrıca bu evliliğin semeresi olup Sultan Veled diye ünlenen Mevlâna'nın büyük oğlu Bahâeddin Muhammed, 623 yılında Larend'e dünyaya gelmiştir. On sekiz yaşında bir gencin evlenmesi ve bir yıl sonra çocuk sahibi olması oldukça doğal bir durumdur.

Mevlâna uzmanı Türk araştırmacı merhum Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'nın *Divanı Kebir*'ini tercüme ederken bir gazele rastlayıncaya kadar, Mevlâna'nın doğum tarihine ilişkin Sipehsâlâr'ın rivayeti kesinleşmiş bilgiler arasında sayılmaktaydı. Bu gazelde şöyle denilmektedir:

*Kırk yıllık akıl beni düşünceye daldırdı
Altmış ikide avlandım da tedbirden kurtuldum*

³ Furûzanfer, a.g.e., s. 203

Divan-ı Kebir'in Furûzanfer neşrinin 3. cildinde sayfa 223'te yer alan ve Şeffî Kedkenî'nin Mevlâna'nın gazellerinden yaptığı seçkiye de aldığı bu gazeli Gölpınarlı, Şarkiyat Mecmuası'nda yayımladığı bir makalesinde gündeme getirerek⁴ Mevlâna'nın Şems'le görüştüğü sırada altmış iki yaşında olduğu sonucuna varmıştır. Bu tarih, Mevlevî geleneğinde kabul edilmiş olan tarihten aşağı yukarı yirmi dört yıl farklıdır ve bu durumda Mevlâna'nın doğum tarihini daha geriye götürmektedir. Yine bu sav, Mevlâna'yı ölümünde doksan iki yaşında göstermektedir. Gölpınarlı, Şems Konya'ya geldiğinde Mevlâna'nın altmış yaşından fazla olduğu yolundaki görüşünü desteklemek amacıyla *Divan-ı Kebir*'de yer alan başka bilgilere de dayanmaktadır. Örneğin Mevlâna, kendi yaşlılığına işaret etmektedir:

*Pîr bizi yeni baştan gençleştirdi
Bu durumda hem gencim, hem yaşlıyım*

Bundan daha açık olarak Mevlâna, “şîvehâ” redifli bir gazelinde kendisinin altmış yaşında olduğundan bahseder:

*İşveler cisimden olur ya da candan
Tuhaf olan şu ki cisimsiz cansız işveler
Bencil adam kendi işvesine gark olur
Bencil zaten canın işvelerini görmez
Şems-i Tebrizî beni yeniden gençleştirdi
Altmıştan sonra işveleri göreyim diye*

Yine Gölpınarlı, *Fîhi Mâfih*'teki bir konuyu da dayanak alır. Burada Mevlâna şöyle der:

Semerkant'taydık. Harezmsâh, Semerkant'ı kuşatmış, asker yığmış, savaşıyordu. O mahallede muazzam güzellikte bir kız vardı. Öyle ki o şehirde benzeri yoktu. Her zaman şöyle dediğini duyuyordum: “Rabbim, beni bir zalimin eline vermeyi reva görmen mümkün mü? Bunu asla reva görmezsin. Sana itimadım var.” Şehri yağmalayıp bütün ahaliyi esir alırlarken ve o kadının hizmetçilerini esir olarak götürürlerken o hiç kaygılanmıyordu. Onca güzelliğine rağmen ona kimse bakmıyordu. Böylece bilesin ki kim kendini Hakka ısmarlarsa âfetlerden güvende olup esenlik içinde kalır⁵.

Semerkand'ın Harezmsâh tarafından kuşatılması, İbn Esir'in rivayetine göre 604/'te, başka rivayetlere göreyse 607 ila 609 yıllarında gerçekleşmiştir. Mevlâna, bu olayı, kendisi o güzel kızı tanıyormuş ve olaya şahit olmuş gibi anlatmaktadır. Bu durumda Sipehsâlar'ın Mevlâna'nın doğum tarihini dair rivayetini doğru kabul edecek olursak, Mevlâna'nın hemen doğduğu yılda ya da beş yaşındayken o olayı gördüğünü ve aklında tuttuğunu söylememiz gerekecektir⁶. Oysa Mevlâna'yı Şems'le görüştüğü sırada altmış iki yaşında kabul edersek, onun doğumu 580 yılına rastlayacak ve Semerkant'ın kuşatılma olayı Mevlâna'nın yirmi dört ya da yirmi dokuz yaşına denk gelecektir.

Mevlâna'nın 580'de doğduğunun farz edilmesi, *Fîhi Mâfih*'teki rivayetin güçlüğünü çözer ve Mevlâna'nın kendi şiirlerinden aktardığımız işaretlerle de örtüşür. Ancak bu, başka güçlüklere ortaya getirir ve Mevlâna'nın hayatındaki olayların normal sıralamasını altüst eder.

⁴ “Mevlâna Şems-i Tebrizî ile Altmış İki Yaşında Buluştu”, *Şarkiyat Mecmuası*, C. III (1959), ss. 156-161.

⁵ *Fîhi Mâfih*, 2. bs. S. 173.

⁶ Semerkant'ın kuşatılması ile ilgili bkz. *İbn Esir*, c. 9, 604 yılı olayları; *Târih-i Cihan-guşâ*, c. 2; Barthold, *Türkistan*, s. 364; Kafesoğlu, *Harezmsâhlular Devleti Tarihi*, Farsça tercümesi, s. 224.

Bu varsayımı kabul edersek, Mevlâna'nın on sekiz yaşında değil, kırk iki yaşında evlendiğini söylememiz gerekir. Sonra, babasıyla birlikte Belh'ten göç ettiğinde on iki yaşında değil otuz altı yaşında olduğunu, Halep ve Şam'da öğrenime elli bir ilâ elli sekiz yaşında başladığını, *Mesnevi*'nin altı defterini seksen yaşından sonra nazmettiğini ve doksan iki yaşında öldüğünü kabul etmemiz gerekir. Babası Sultanu'l-Ulemâ öldüğünde seksen küsur yaşında bulunan ve oğlu Sultan Veled yaklaşık doksan yıl yaşamış olan Mevlâna için uzun bir ömür tasavvur etmek elbette garip gelmeyecektir, ama saydığımız diğer güçlükler olduğu gibi kalacaktır. Bu durumda Sipehsalar'ın, Mevlâna'nın doğum gününü, ayını, yılını belirlemede bizi neden yanılttığı ve diğerlerinin onun yanlısını niçin tekrarladıklarını anlayamayacağız. Mevlâna doksan iki yaşında vefat ettiyse neden kendisi ya da Sultan Veled, onun uzun ömür sürdüğüne işaret etmekten niçin kaçınmıştır? Oysa Sipehsalar, Sultanu'l-Ulemâ'nın seksen beş, Sultan Veled'in doksan altı yaşında öldüğünü açıkça vurgulamıştır⁷. Daha önemli ve daha büyük güçlük ise, altmış iki yaşında birinin nasıl olup da böylesine derin bir ruhî değişimi yaşadığıdır? Hem Sipehsalar kendi risalesinde, hem de Sultan Veled, *İbtidâ-nâme* ve *Rebâb-nâme*'de, Mevlâna'nın Sems ile karşılaşmadan önce "züht ve din ilimleri ile meşgul" olduğunu ve "asla semâ etmediği"ni vurgulamıştır⁸.

Şu hususu da merhum Furûzanfer'den aktaralım:

Mevlâna'nın coşku ve heyecanı ve aslında şairliği ve gazelciliği, Şems'e olan aşk ve bağlılığının etkisiyle başlamış, bu din âlimi, onun inayetinin ışığında etkileyici bir dile, sıcak bir nefese kavuşmuş ve şair olarak tanınmıştır⁹.

Mevlâna'nın kendisi de böyle söylemektedir. Mevlâna'nın seri ve coşkulu vezinlerine, neşeli ve hareketli ezgilerine aşına olanlar, seçkin, muttaki ve vakarlı bir âlimin altmış yaşından sonra bu coşkulu ritimlerle, bu hareketli ve neşeli kalıplarla şiir söylediğine zor inanırlar. Böyle bir değişim akıl bakımından muhal olmasa da normal şartlarda muhaldir.

Şimdi de Mevlâna'nın bu bahsin kaynağı olan gazelinin tamamını nakledeyim:

*Bir kez daha, bir kez daha kurtuldum zincirden
Zebunları yakalayan bu tuzaktan, bu bağdan kurtuldum
Beli iki büklüm ihtiyar felek, sihir ve göz boyamayla dolu
Senin genç ikbalinle bu ihtiyardan kurtuldum
Gece gündüz koştum, geceden gündüzden koptum
Şu feleğe sorunuz, nasıl ok gibi fırladım
Ben tasadan niye korkayım? Çünkü ölümle ortağım
Kumandandan niye korkayım, çünkü beyden kurtuldum
Kırk yılın akli beni düşünceye daldırdı
Altmış ikiye av oldum, tedbirden kurtuldum
Bütün halk takdir ile kör ve sağır olmuştur
Takdirin görkeminden ve takdirden kurtuldum
Dış kabuk, iç çekirdek, meyve tutsak
İncir gibi kabuktan da çekirdekten de kurtuldum
Tehirden olur âfet, aceleyse şeytandan
Aceden kurtuldu gönlüm, tehirden de kurtuldum*

⁷ Elbette Sultan Veled'in doksan altı yaşında oluşu hiç bir hespla doğru çıkmamaktadır. Sultan Veled 623'te doğmuş, 712'de ölmüştür. Dolayısıyla öldüğünde yaşı kamerî yıl hesabıyla 89'dan fazla değildir.

⁸ Sipehsalar, *Risâle*, s. 32.

⁹ Furûzanfer, a.g.e., s. 148.

*Önce gıda kandandı, sonra süt gibi oldu
Akıl dışı çıkınca o süttten de kurtuldum
Birkaç gün düzen kurup ekmek peşinde koştum
Allah öyle bir gıda verdi ki düzenden kurtuldum
Sus, sus, daha fazla tafsilatlı söyleme
Tefsirden söyleyeyim, sarımsak hararetinden kurtuldum.*

Görünen o ki Rypka, 1968’de yayımlanan *İran Edebiyatı Tarihi*’nde Gölpınarlı’nın bu gazelden yaptığı çıkarsamayı kuşkuyla karşılayıp kabul etmemiştir. Oysa Arbery, aynı yıl (1967) yayımlanan eseri *Rûmî’nin İrfanî Şiirleri*’nde bu çıkarsamayı kabul etmektedir. Biz de Yâdgâr-nâme-i Habib Yağmâî’deki makalemizde (1356/1977) bunu kabule eğilimliydik. Fakat Bayan Schimmel, kitabında (1978)¹⁰ bu meseleyi henüz sonuçlanmamış saymaktadır. Belki de kendileri haklıdır. İngiliz araştırmacılardan Waley, bir makalesinde¹¹ şu gazelle Mesnevi’nin ikinci defterinin başlangıcı arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Mevlâna şöyle diyor:

*Bu Mesnevi bir süre ertelendi. Kanın süte dönüşmesi için bir mühlet gerekliydi.
Yeni talih bir evlat doğurmadıkça kan lezzetli süte dönüşmez, iyi dinle.
İşte Hak ışığı Hüsameddin, göğün zirvesinden geri dönüyor.
O, hakikatler miracına gidince onun baharı olmadan goncalar açılmamıştı.
Denizden sahile dönünce, tekrar nağmeye kavuştu Mesnevi’nin şiir sazı.
Ruhlara cila olan Mesnevi’nin dönüşü, Receb’in on beşine rastlıyordu.
Bu sevda ve faydanın başlangıç tarihi altı yüz altmış ikiydi.*

Burada da Mevlâna kanın süte dönüşmesinden Yani daha önce değindiğimiz gazelde de yer alan mazmundan söz etmektedir: *Önce gıda kandandı, sonra süt gibi oldu.*

Denildiğine göre, *Mesnevi*’nin ikinci defterine başlamadaki gecikme, Hüsâmeddin Çelebi’nin hanımının vefatından kaynaklanmıştır. Hüsâmeddin Çelebi’nin matemli ve üzgün oluşu, Mevlâna’nın *Mesnevi*’nin nazmını tatil etmesine ve Hüsâmeddin kendi doğal haline kavuşuncaya ve *Mesnevi* yazma gücünü kendinde buluncaya kadar beklenilmesine neden olmuştur. Bu konu bu kadar basit olabilir mi? Bir kadının ölümü ve Hüsâmeddin’in üzüntüsü ve kendini toparlayamamış olması, Mevlâna’yı çalışmasını devam ettirmekten iki yıl alıkoymuş olabilir mi? Mevlâna’nın ifadeleri üzerinde düşünüldüğünde işin içinde muhtemelen daha üst ve önemli bir şey olduğu ortaya çıkmaktadır. Mevlâna, *Mesnevi*’nin Birinci Defterine 657’de başlamış, 660’ta tamamlamıştır. Eflâkî’nin Mevlâna Hankâhının *Mesnevi-hânı* Sirâceddin’den rivayet ettiğine göre Mevlâna, Birinci Defteri akşamları Hüsâmeddin’e yazdırıyordu. O, “tüm hızıyla yazıyor ve yazdıklarının tamamını yüksek sesle Hazreti Mevlâna’ya okuyordu.” Sonra sıra “lafız ve kayıtların tashihine” yani gözden geçirip düzenlemeye geliyordu. Düzenlenmiş metni Hüsâmeddin “tekrar okuyordu” ve her beytin nihai şekli böylece tam bir dikkatle kayda geçiriliyordu¹². Mevlâna’nın *Mesnevi*’nin İkinci Defterinin başında iki yıllık tehirin sırrını açıklarken söyledikleri, Hüsâmeddin’in karısının ölümüne hiç işaret etmemektedir.

¹⁰ *Triumphal Sun*. Bu kitabı Hasan Lahûfî, *Şukûh-i Şems* adıyla Farsçaya tercüme etmiştir (İntişârât-i İlmî ve Ferhengî).

¹¹ “Free Once More” Notes On The Chronology of Jalal Ad-din Rumi’s Life. Bu makale, Konya’da düzenlenen 3. Uluslararası Mevlâna Kongresi Tebliğler kitabında basılmıştır: F. Halıcı (Hazırlayan), *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, Konya, Konya Turizm Derneği, 1978.

¹² Menâkibu’l-Ârifin, s. 742.

Mevlâna'nın dediği şudur: Bu müddet içerisinde Hüsâmeddin, karısı için yas tutup üzüntü içerisinde boynu bükük oturmamış, bilakis “hakikatler miracı”na gitmişti. Bu, *Mesnevi*'nin Hüsâmeddin'in dönüşüne dek bekletilmesini gerekli kılan büyük bir hal değişimi ve ruhanî yolculuğa işarettir. Hüsâmeddin, “göğün zirvesinde” iki yıl seyrin ardından yönünü yeryüzüne çevirir ve denizden sahile gelir. Onun dönüşüyle birlikte *Mesnevi*'nin şiir çengi yeniden çalınmaya başlar.

Waley der ki Gölpınarlı'nın dayanak aldığı gazelin beşinci beytindeki altmış iki rakamı, Hüsâmeddin'in hakikatler miracından dönüp *Mesnevi*'nin nazmına yeniden başladığı bu altı yüz altmış ikiye işarettir ve Mevlâna'nın yaşıyla ilgili değildir. Waley, diğer gazelde geçen “*Şems-i Tebrizî beni yeniden gençleştirdi/altmıştan sonra işveleri göreyim diye*” beytinin Mevlâna'nın yaşına işaret olduğunu, yani Mevlâna'nın bu şiiri yazdığı sırada aşağı yukarı altmış yaşında olduğunu kabul eder. Fakat ona göre Şems-i Tebrizî'nin adının zikredilmesi, Mevlâna'nın bu beyti Şems hayattayken ya da Şems Konya'ya gelir gelmez söylediğini düşünmemizi gerektirmez. Mevlâna ömrünün sonuna dek Şems'i anmaktan hiç fâriğ olmamıştır. O kendini Şems'in inayetlerine borçlu hissetmekte ve onun anısını sürekli taze tutmaktaydı.

Bu tartışmalara rağmen Mevlâna'nın yaşı meselesi hallolmamış, onun kemâlinin hangi aşamasında Şems'le karşılaştığı henüz netlik kazanmamıştır. Waley'in görüşünü desteklemek bakımından yüzler hanesinin hafzedilip altı yüz altmış iki yerine sadece altmış iki denilmesi garip bir durum değildir ve bu tür tarihlendirmeleri *Makâlât*'ta da görürüz: “Mevlâna Şems-i Tebrizî'nin adımları –Allah bereketini ebedî kılsın- kırk iki yılının Cumâdelâhir ayının yirmi altısında Cumartesi günü...” Bu ibarede kırk iki yıldan kasıt altı yüz kırk iki olup baş taraftaki altı yüz rakamı hafzedilmiştir. Salâhaddin Zerkûb, 657 yılının Muharrem ayının birinde, yani Mevlâna'nın *Mesnevi*'yi nazmetmeye başladığı yıl vefat etmiştir. Hem Sipehsâlar, hem Sultan Veled, .salâhaddin'in vefatının ardından Hüsâmeddin Çelebi'nin en küçük mukavemet olmadan rahat bir şekilde şeyhlik makamına oturduğunu belirtmiştir. Şems-i Tebrizî ve Salâhaddin konusunda ashâbın çevrenin bunlara karşı çıkışından söz edilmiştir. Oysa Hüsâmeddin konusunda sanki herhangi bir muhalefet söz konusu değildir. Hatta Sultan Veled, muhaliflerin Şems ve Salâhaddin'e karşı tavır aldıklarına sonradan pişman olduklarını ve bu sefer “ılımlı ve edepli” davrandıklarını vurgular. Bu, olayın bir tarafıdır. Fakat diğer taraftan Salâhaddin'in vefatıyla Mevlâna'nın vefatı arasında on beş yıldan fazla zaman farkı bulunduğunu biliyoruz. Oysa Sultan Veled ve Sipehsâlar'ın rivayetine göre Mevlâna hayattayken Hüsâmeddin'in halifelik süresi dokuz yıldır. Öyleyse birkaç yıllık bu boşluk nedir? Anlaşılan o ki Hüsâmeddin, rivayetlerin zâhirinden anlaşıldığının tersine, Salâhaddin'in vefatının hemen ardından ashâbın önderliğini üstlenmemiştir. Eğer Hüsâmeddin'in halifeliğini Mevlâna'nın vefat tarihinden (672) on yıl geriye götürürsek şu altı yüz altmış iki tarihine, yani Mevlâna'nın deyişiyle Hüsâmeddin'in “hakikatler miracı”ndan döndüğü ve halifeliği üstlendiği tarihe ulaşırız. Bu hesaba göre, Salâhaddin'in vefatıyla 662 yılı arasındaki beş küsur yıllık zamanı, bu dönemde henüz durum belirgin olmadığı için Mevlevilerin önderliğinde fetret dönemi olarak kabul etmeliyiz. O halde Waley'in *Mesnevi*'nin İkinci Defterinin tehir edilmesinde Hüsâmeddin'in karısının ölümünden daha önemli bir şey olduğuna ilişkin tahmini yersiz görünmemektedir.

Bütün bunlar doğrudur, ama konunun Mevlâna'nın gazeliyle bağlantısı nedir? Mevlâna 662'de nasıl av olmuştur? Halifelik buhranı ile Mevlâna'nın av oluşu arasında ne tür bir irtibat olabilir? Mevlâna bundan önceki dönemi neden kırk yıllık esaret dönemi olarak nitelemiştir: “*Kırk yılın aklı beni düşünceye daldırdı/altmış ikide av oldum da tedbirden*

kurtuldum”. Altmış iki yılında Mevlâna'nın tedbir zincirinden kurtuluşu olarak yorumlanabilecek ne tür bir olay olmuştur?

Waley'in diğer şiir (“*altmıştan sonra işveler göreyim diye*”) hakkındaki açıklaması da içe sinmiyor. O zaman *Divan*'da, Mevlâna'nın altmış yaşından sonra kurtulduğundan söz eden diğer işaretleri ne yapacağız?

*Dedim, gönlümün halini bildiğim gibi anlatayım
Gözyaşı ve gönül kanı dalga gibi yükseldi
Bu tufanda gemiler birer birer parçalanmışken
Elsiz ayaksız olan benim kayığım nice olur
Bedenden gül gibi çıkmayı bana vacip kılıyor
Ki ömrüm altmış oldu, bense sin ve şin gibi bu ağdayım*

Burada artık açıkça ömürden söz edilmektedir, hicrî yıldan (altı yüz altmıştan) değil. Şair, altmış yaşından sonra karşı karşıya bulunduğu değişimden kaygı duymaktadır. O, altmış yaşından sonra tecrübe ettiği yeni işvelerden/tarzlardan kaygılıdır. Gölpınarlı'nın naklettiği gazelin bir beytinde şair iki şeyden: Beytin birinci mısraında akıl yolunda kırk yıl yaşamaktan ve akılla haşır neşir olmaktan, ikinci mısraındaysa altmış iki yaşında av olup “tedbir”den kurtulmaktan bahseder. Bu “tedbir”, akıl yoluyla düşünmek ya da akılcılık demektir. Mevlâna'yı avlayan avcı ise Şems-i Tebrizî'den başkası değildir. Çünkü kendisi şöyle diyor:

*Ey beni avlayan av beyim
Sensiz ne neşem var ne uykum ne karârım*

Mevlâna, kapılışını anlatmak için av ve kendisinin avcı karşısındaki çaresizliği imgelerinden defalarca yararlanmıştı:

*Avda kuşu kapıp götüren bir doğan gibi
O ay yüzlü beni kapıp göğe yükseldi*

Başka bir gazelde de şöyle der:

*Ey orucuma namazıma düşman
Ey uzun ömrüme, saadetime düşman
Yaptığım her perdeyi yırttın
Artık perde yapacak hal kalmadı
Ben toprak gibiyim sense bahar
Seninle ortaya çıktı tüm sırlarım
Avlandım, nasıl uçayım
Sana mât oldum, artık niye oynayayım*

Bütün bu örneklerde onun muhatabı Şems-i Tebrizî'dir. Pençesinden Mevlâna'nın kurtuluş imkânı göremediği aşk doğanı, Şems-i Tebrizî'den başkası değildir:

*Tebriz'li Hak güneşi seni tuzağa çekince
Sağa sola bakınma, çünkü kaçış imkânı yoktur*

Kırk yıllık arayış ve akılla boğuşma konusu da *Divan-ı Kebir*'de defalarca işlenmiş olup bunun bir örneğini buraya alalım:

*Bir ağaç ve ateş gördüm, cananım, diye bir ses geldi
O ateş beni çağırıyordu, yoksa ben İmran oğlu Musa mıyım
Belalara düşüp çöllere girdim bildircinla kudret helvası yedim
Kırk yıldır Musa gibi bu çölün çevresinde dolaşmaktayım*

Bu kırk yıllık dönem, muhtemelen bülüğ çağından itibaren yirmili yaşlarda başlamış ve Şems'in Konya'ya gelişine dek sürmüştür. Şems'in Konya'ya gelişi, Mevlâna'nın ruhani bülüğü olup Mevlâna bunu betimlerken bazen olgunlaşınca kabuk ve çekirdeğinden ayrılan meyveden, bazen de cenin iken kanla beslenen, ana rahminden kurtulduktan sonraysa anne sütü emen ve sonunda dişleri çıkıp çiğnemeyi öğrendiğinde anne sütüne ihtiyacı kalmayan çocuktan söz eder. Bütün bunlar Gölpınarlı'nın tahminini güçlendirmektedir. Fakat bu tahminin kabulü, Sultan Veled ve Sipehsâlâr'ın söylediklerinden çıkarılan neticelerle uyuşmamaktan başka, Mevlâna'nın hayatındaki olayları da bilinmez bir çerçeveye yerleştirmekte ve bizi Mevlâna'nın altmış iki yaşından sonra büyük bir değişim geçirmesi, yetmiş yaşında raks ve semâ etmesi ve doksan yaşının eşiğinde, bu yaş diliminin yorgunluk ve rehabetine uygun olmayacak şekilde şah eserler yaratması gibi daha büyük bir güçlük karşı karşıya bırakmaktadır. Bu yüzden de bu güçlük çözülmeyen öylece durmaktadır.